

Міжнародні політико-правові механізми протидії етнократичній політиці і практиці

Світлана Бойко,

доктор філософії в галузі політології,

доцент кафедри політології

Міжрегіональної академії управління персоналом

Автор робить спробу аналізу формування антидискримінаційного законодавства, політико-правових документів стосовно захисту прав людини, національних (етнічних) меншин на рівні ООН та європейських міжнародних організацій.

У політичній сфері пострадянських держав потужно заявив про себе фактор, який вчені означили, як новий етнічний Ренесанс. Він породив, зокрема, таку форму участі у політичному житті, як етнократія – політичну владу, „при якій управління політичними, економічними, соціальними і духовними процесами здійснюється з позицій пріоритету національних інтересів домінуючої етнічної групи на шкоду інтересам інших націй, народностей і національностей” [4, с. 162]. Така практика зводиться до панування в структурах політичної влади представників еліти домінуючого (не обов’язково більшого за чисельністю) етносу і охоплює, в залежності від регіональних особливостей, широкий аспект адміністративних програм – від геноциду до федералізації багатоетнічної країни на основі регіональних автономій.

Етнократичні тенденції в історії людства заявляли про себе й раніше. Та лише з настанням Нового часу вони стали проявлятися все частіше, що обумовлюється у значній мірі формуванням націй та утворенням національних держав. На етапі свого зародження засади етнократії в поліетнічних країнах формувалися під культурно-освітніми гаслами, під гаслами демократії як прийнятна для всіх політична ідеологія. Але на пізніших стадіях став проявлятися її антигуманізм, що часто переростає у брутальне насильство щодо представників іноетнічного походження.

Сучасна людина живе в поліетнічному оточенні. Практично всі країни нині багатоетнічні. Це потребує „нових моделей співжиття людей в суспільстві, утвердження відповідних соціальних цінностей і моральних норм у суспільній свідомості, формування адекватної даній якості

суспільства духовної атмосфери і, звичайно, розробки і впровадження в практику відповідного законодавства” [1, с. 167]. Це обумовлюється тим, що кожний міжнародно-правовий документ є результатом діяльності колективу спеціалістів, політиків різних країн, а отже втілює досягнення, мудрість кількох народів, культур, наукових шкіл.

Після закінчення Другої світової війни процес вироблення правових стандартів забезпечення умов існування різних національних, етнічних груп у контексті діяльності міжнародних організацій відбувався на рівні Організації Об'єднаних Націй (ООН), а також НБСЄ/ОБСЄ, Ради Європи, ЄС та інших регіональних міжнародних організацій.

ООН є найбільшою і найважливішою міжнародною організацією, створеною на основі добровільного об'єднання суверенних держав з метою підтримання міжнародного миру і безпеки та розвитку мирного співробітництва між усіма країнами. Вона була створена „для підтримки та зміцнення міжнародного миру і безпеки, розвитку дружніх відносин між державами, здійснення міжнародного співробітництва в економічній, соціальній, культурній та інших сферах, а також для захисту прав людини” [4, с. 258]. Основними органами ООН є Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Рада з опіки, Міжнародний суд, Секретаріат. Зусилля сформованих у рамках ООН міжнародних органів від самого початку її існування були зосереджені на розробці загальних положень про гідність і цінність людської особистості.

Єдиним міжнародним документом, положення якого є обов'язковим для всіх держав, є Статут ООН. Важливість його полягає в тому, що він не тільки регулює діяльність організації, але й закладає фундамент системи колективної безпеки, рівної для всіх, виступає своєрідним кодексом поведінки держав у політичній, військовій, гуманітарній, економічній та інших сферах міжнародної співпраці.

Першим загальновизнаним документом, у якому зафіксовано критерії для визначення поваги і дотримання в усьому світі міжнародних норм протидії етнократизму стосовно прав людини, стала „Загальна декларація прав людини”, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, у якій проголошувалося „як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави, для того, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, постійно маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти поважанню цих прав і свобод і забезпеченню шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів загального і ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав – членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їх юриспруденцією” [3, с. 130]. Відтоді у багатьох країнах цей день відзначається як День прав людини. Декларацією визначаються основні права і свободи людини, що підлягають загальному дотриманню. Документ містить преамбулу і 30 статей, в яких викладаються основні права людини і свободи, на які мають право всі чоловіки й жінки у світі без будь-якої

різниці. Стаття 1 підкреслює, що „усі люди рівні перед законом і мають право без будь-якого розрізнення на рівний захист законом. Усі люди мають право на однаковий захист від будь-якої дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від будь-якого підбурювання до такої дискримінації” [3, с. 128]. Ця стаття констатує основні постулати Декларації: 1) право на свободу і рівність є невід’ємним правом людини, якого вона не може бути позбавлена; 2) оскільки людина має розум і совість, вона відрізняється від інших істот на Землі і саме тому має право на певні права і свободи, якими не користуються інші істоти. У статті 2 проголошується основний принцип рівності щодо користування правами людини і основними свободами „незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового чи іншого становища” [3, с. 134]. У статті 3 проголошується право на життя, свободу і особисту недоторканність – право, яке має життєво важливе значення для користування всіма іншими правами. По суті ця стаття є вступною до статей 4 - 21, в яких викладаються інші громадянські і політичні права: на свободу від рабства і підневільного стану; свободу від катувань чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, виду поведіння і покарання; право на повсюдне визнання поліетичності; право на ефективне відновлення у правах; свободу від безпідставного арешту, затримання або вигнання; право вважатися невинним, доки вина не буде встановлена; свободу від безпідставного втручання в особисте та сімейне життя тощо. У статті 22 проголошується, що „кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення і здійснення необхідних для підтримання її гідності і вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави” [3, с.104]. У статтях 23 - 27 зафіксовано економічні, соціальні і культурні права, якими повинна володіти кожна людина як член суспільства.

Права людини, задекларовані в „Загальній декларації прав людини”, деталізовані в таких міжнародних документах, як „Міжнародний пакт про громадянські і політичні права” та „Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права”, які були винесені 1996 року Генеральною Асамблеєю ООН на ратифікацію державами і того ж року набули чинності. У них звертається увага на зобов’язання держав, відповідно до Статуту Організації Об’єднаних Націй, заохочувати права людини, нагадується про те, що кожна окрема людина повинна домагатися дотримання цих прав, а також визнається, що, згідно із „Загальною декларацією прав людини”, ідеал вільної людської особистості, яка користується громадянською і політичною свободою і свободою від страху та нестатків, може бути втілений у життя тільки тоді, коли буде створено умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами так само, як і громадянськими і політичними правами, „...для

досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що випливають з міжнародного економічного співробітництва, заснованого на принципі взаємної вигоди, та з міжнародного права" [7, с. 32].

Серед правових антидискримінаційних механізмів ООН важливе значення має також Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин. Усі правові норми, що увійшли до неї, похідні від загальноприйнятих норм прав людини та основних свобод і не суперечать принципу рівності, закріпленому в Загальній декларації прав людини. Загалом правові засади Декларації повністю відповідають цілям і принципам ООН, зокрема таким, як повага до суверенної рівності, територіальної цілісності та політичної незалежності держав. У Декларації зазначається, що державам „необхідно співпрацювати у питаннях, що стосуються осіб, які належать до меншин, у тому числі в обміні інформацією та досвідом, з метою розвитку взаєморозуміння і довіри" [2, с. 35].

Наступним міжнародно-правовим документом ООН стала Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти. Згідно з нею, на держави-учасниці покладаються зобов'язання створити системи освіти, які б забезпечували доступ до освіти на рівних правах будь-яких осіб чи груп без дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження.

ООН уклала Конвенцію про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього. Згідно з нею, під геноцидом слід розуміти дії, що чиняться з наміром знищити цілком або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: вбивство членів такої групи; заподіяння серйозних тілесних пошкоджень або розумового розладу членам такої групи; навмисне створення для будь-якої групи життєвих умов, розрахованих на цілковите або часткове фізичне знищення її; заходи, розраховані на запобігання дітонародженню у середовищі такої групи; насильна передача дітей з однієї групи людей в іншу. Загалом правові засади, що склали змістову сторону міжнародно-правових документів, повністю відповідають цілям і принципам ООН, зокрема таким, як повага до особистості, суверенної рівності, територіальної цілісності і політичної незалежності держав. Міжнародна Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації затверджена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1965 року. Вона передбачає необхідність ліквідації расової дискримінації у всьому світі, у всіх її формах і проявах і забезпечення розуміння і пошани людської особи.

У документах ООН визначено головні напрями усієї діяльності і застосування правових механізмів протидії етнократичній політиці і практиці світової спільноти у сфері прав людини.

Проблеми захисту людської особистості на регіональному

європейському рівні посідають провідне місце в діяльності такої політичної інституції, як Рада Європи. Вона заснована 5 травня 1949 року десятьма державами — Бельгією, Данією, Ірландією, Італією, Люксембургом, Нідерландами, Норвегією, Великою Британією, Францією, Швецією, до яких у серпні того ж року приєдналися Греція і Туреччина. Нині РЄ налічує 44 держави-учасниці. Україна стала членом РЄ 1995 року.

Мета діяльності РЄ полягає в наступному: захист прав людини, парламентської демократії і забезпечення принципу верховенства права; сприяння усвідомленню існування європейської культурної самобутності та підтримка її подальшого розвитку; пошук спільного вирішення соціальних проблем, зокрема національних, етнічних меншин, боротьба з ксенофобією тощо.

Основними документами РЄ у сфері захисту прав людини є Європейська конвенція з прав людини (1950 р.), яка стала для держав, що її підписали, „першим кроком для забезпечення колективного здійснення прав, проголошених в Загальній декларації” [5, с. 90]. У цьому документі зафіксовано: „Здійснення прав і свобод, викладених у цій Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознаками статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин” [5, с. 92]. Європейська конвенція з прав людини встановлює систему контролю і захисту прав людини. Це здійснюється двома органами — Європейською комісією з прав людини та Європейським Судом з прав людини. Кожна особа, яка вважає, що було порушено її права, гарантовані Конвенцією, може подати скаргу після того, як вже вичерпано всі можливості розв'язання її справи на внутрішньодержавному рівні.

Першим юридично обов'язковим багатостороннім міжнародним документом, присвяченим безпосередньо захисту національних меншин у всіх сферах суспільного життя, стала Рамкова конвенція про захист національних меншин. У вересні 1995 року у Страсбурзі в штаб-квартирі РЄ цей документ підписала й Україна, а 9 грудня 1997 року його ратифікувала Верховна Рада України. Положення конвенції визначають конкретні завдання, які держави-учасниці зобов'язуються виконувати, у тому числі й антидискримінаційні. Стаття 1 проголошує, що „захист національних меншин та прав осіб, які належать до них, є невід'ємною частиною міжнародного захисту прав людини і одним з напрямів міжнародного співробітництва” [8, с. 38]. Конвенція встановлює принципи і норми захисту прав національних меншин, які країни, що приєднуються до Конвенції, зобов'язуються підтримувати: рівність усіх перед законом, розвиток національних культур і збереження національної самобутності, релігії, мов і традицій, забезпечення доступу до засобів масової інформації, встановлення вільних і мирних транскордонних контактів з людьми, які законно проживають на території інших держав, використання мов

національних меншин.

Конвенція із запобігання тортурам (1987 р.) передбачає вибірккову перевірку місць ув'язнення групою незалежних експертів РЄ в державах, які ратифікували цю Конвенцію. Соціальна Європейська Хартія (1961 р.) є відповідником Європейській конвенції з прав людини в царині захисту соціальних та економічних прав. Цей документ забезпечує захист соціальних та економічних прав людини на національних територіях більшості європейських держав, які ратифікували чи іншим способом висловили згоду на обов'язковість для них цього міжнародно-правового документа.

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (1992 р.) спрямована на захист і розвиток регіональних мов або мов меншин, які перебувають під загрозою як європейський культурний спадок. Метою Хартії є „забезпечення використання регіональних мов або мов меншин в освіті та засобах масової інформації, у судах та адміністративних установах, економічному та соціальному житті, у культурній діяльності” [6, с. 84].

Важливе значення у протидії з етнократизмом належить Декларації і плану дій з боротьби проти расизму, ксенофобії, антисемітизму і нетерпимості (1993 р.). У тексті Декларації наголошується, що різноманітність традицій і культур є багатством Європи, а принципи терпимості – це гарантія збереження на європейському континенті відкритого суспільства, яке поважає культурну самобутність і гідність усіх людей однаковою мірою.

Отже пріоритетними завданнями Ради Європи є такі: у сфері прав людини – розширення гарантій, включених до Європейської конвенції з прав людини, прискорення судових процедур і вдосконалення списку прав, зокрема у галузі захисту прав людини; у засобах масової інформації та зв'язку – захист свободи й інформації, а також розширення сфери їх застосування; у соціально-економічних питаннях – визначення стратегічних напрямів забезпечення справедливості в Європі; у галузі культури – сприяння усвідомленню європейської культурної ідентичності й удосконалення політики з охорони культурної спадщини.

Концептуальні підходи стосовно правового статусу держав, зафіксовані в документах ООН і Ради Європи, отримали розвиток у регіональних правових системах, спрямованих на боротьбу з етнократизмом. Вирішальним для європейського континенту став у цьому контексті такий важливий напрям, як серія нарад Організації з безпеки і співробітництва в Європі. ОБСЄ відіграє дедалі більшу роль у розвитку змін на континенті, що пояснюється тим, що це єдина інституційна структура, яка об'єднує всі держави євразійсько-атлантичного ареалу; єдине місце для діалогу з багатьох проблем (безпеки, економіки, прав людини тощо); єдиний інститут, що створив і розвинув механізми нейтралізації конфліктів різного типу і способів управління ними на всьому європейському просторі.

ОБСЄ спрямовує зусилля держав-учасниць на забезпечення безпеки на основі демократії, поваги прав та основних свобод людини, принципу верховенства справедливості. ОБСЄ ухвалила низку документів, якими передбачено механізми антидискримінаційних дій. До них слід віднести Віденський підсумковий документ НБСЄ (1989 р.), Документ Копенгагенської наради з людського виміру (1990 р.), Паризьку Хартію для нової Європи (1990 р.).

Важлива роль у створенні механізму захисту прав людини належить Європейському Союзу – найвпливовішій регіональній міжнародній політичній організації. Серед чинних міжнародно-правових актів стосовно захисту прав людини велике значення має Директива Ради Європейського Союзу 2000\43\ЄС від 29 червня 2000 року щодо впровадження принципу рівного поводження з особами незалежно від їх расової чи етнічної приналежності, головною метою якої є прагнення створити документи для боротьби з дискримінацією на основі расового чи етнічного походження в європейських державах.

Аналіз чинних основних міжнародно-правових актів сфери діяльності ООН, Ради Європи, НБСЄ\ОБСЄ, ЄС, низки регіональних міжнародних організацій, а також політико-правових систем країн Європи дозволяє зробити наступні **висновки**.

Міжнародні документи акумулюють в собі найновіші теоретичні і політико-правові підходи до вирішення політичних, етнокультурних, освітніх, мовних проблем поліетнічних суспільств та передовий практичний досвід демократичних держав у сфері захисту прав людини й національних меншин. Відпрацьовано на міжнародному рівні основні категорії прав людини:

1) право на існування, яке враховує два аспекти: право на фізичне існування та право на збереження своєї ідентичності (захист національних меншин від будь-яких спроб примусової асиміляції тощо);

2) заборона дискримінації осіб, які належать до національних меншин;

3) право всіх громадян на рівну участь у державотворенні;

4) право на вільне збереження, прояв і розвиток культурної самобутності;

5) право особи належати чи не належати до етнічної групи;

6) політичні права;

7) право на отримання фінансової допомоги;

8) право на ефективні засоби юридичного захисту.

Основні ідеї, закладені у міжнародних документах, є надійним підґрунтям, орієнтиром для вироблення законодавчої бази у сфері захисту прав людини в Україні.

Література:

1. Абетка етнополітолога \ Ю. Римаренко, І. Варзар, І. Іваненко та ін.; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. - К.: Школяр, 1996. - Т. 1. - С. 224.
2. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин. Права людини в Україні. Інформ.-аналіт. бюл. Українсько-Американського Бюро захисту прав людини. - К., 1998. - Вип. 21. - С. 82.
3. Загальна декларація прав людини. Права людини в Україні. Інформ.-аналіт. бюл. Українсько-Американського Бюро захисту прав людини. - К., 1998. - Вип. 21. - С. 134.
4. Етнократологічний словник: Енцикл.-довід. слов. \ За ред. О. В. Антонюка, М. Ф. Головатого, Г. В. Фокіна. - К.: МАУП, 2007. - С. 576.
5. Європейська конвенція з прав людини. Права людини в Україні. Інформ.-аналіт. бюл. Українсько-Американського Бюро захисту прав людини. - К., 1998. - Вип. 21. - С. 98.
6. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин \ \ Права людини в Україні. Інформ.-аналіт. бюл. Українсько-Американського Бюро захисту прав людини. - К., 1998. - Вип. 21. - С. 102.
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Права людини: Виклад фактів 2: Міжнародний біллль про права людини. - Харків; Фоліо, 1994. - С. 40.
8. Рамкова конвенція про захист національних меншин та пояснювальна доповідь \ \ Права людини в Україні. Інформ.-аналіт. бюл. Українсько-Американського Бюро захисту прав людини. - К., 1998. - Вип. 21. - С. 42.